

B. P. Hașdeu: Mișcarea literelor în Eși

Rare sînt, în literatura noastră clasică, personalitățile atît de complexe, îmbrățișînd tărîmuri de cultură atît de vaste și diverse, cum a fost aceea a lui B. P. Hașdeu. El a dat o prețioasă contribuție la rotunjirea tezaurului culturii romînești printr-o seamă de lucrări în domeniul filologiei, al istoriei, al folclorului și literaturii. Ca dramaturg, Hașdeu și-a înscris numele în tradiția noastră cu Răzvan și Vidra și cu Trei crai de la răsărit (Orthonerozia).

Prins de preocupările lui filologice și istoriografice, căroră le-a închinat toată ascuțimea și adîncimea gîndirii sale, Hașdeu n-a avut răgazul să-și sistematizeze într-un corp unitar concepțiile asupra teatrului și esteticii teatrale. În schimb, le-a făcut loc în bogata sa activitate de pamfletar și polemist. În articolele și cronicile sale dramatice (publicate mai ales în „Lumina“, „Romînul“, „Satyrul“), printre referirile contingente, se pot întrevădea și unele concepții și formulări de principii cu privire la arta teatrală și la organizarea ei.

Am ales, pentru rubrica noastră, cîteva fragmente din Mișcarea literelor în Eși („Lumina“, 1863), care mărturisesc odată cu spiritul spumos și verva marelui om de cultură, orientarea lui în problemele mișcării teatrale romînești. Cit privește referirile critice la Alecsandri sau Pascaly, e de la sine înțeles că ele nu izvorăsc dintr-o intenție de polemică personală, ci constituie notații și aprecieri de principiu, intervenții vii și pasionate în viața culturală a epocii.

Dacă nu ca poet, încai ca artist dramatic, Pascaly a știut să atragă la teatrul eșean un public fabulos în analile scenei noastre. Jocul său e non-plus-ultra patetic: se cunoaște că actorul simte rolul său, și citeodată îl simte chiar mai mult decît ar trebui spre a rămînea credincios naturii. Principalul neajuns al lui Pascaly e de a vorbi prea repede: și iroii gîndesc mai-nainte de a se rosti și, prin urmare, ei nu pot vorbi în fugă ca de pe carte. Mai are d-lui pe „ei bine“, întrebuintat mai la tot cuvîntul, ca „țupa-lupa“ unui cîntec (precum directorul trupei, comicul Bălănescu, are pe „he?“). Dar cu toate astea, scena romînă n-a pozezut niciodată, afară doară de nefericitul Poni, un alt tragic ca Pascaly; și nu ne mirăm, dacă publicul înneacă teatrul, deși alegerea pieselor n-a fost tocmai cum se cade. Dramele, aproape toate, au avut un caracter medical: *Orbul*, *Nebuna*, *Idiotul*, *Ghebosul*, *Oftigosul*... cit pe ce era teamă să nu se reprezinte boala sifilitică! Din comedii, am văzut una singură de tot nouă: *Balul mortului* al fratelui Alexandrescu-Urechea; farsă plină de spirit, dar pe care indestul a lăudat-o deja în nr. 10 al foaiei noastre foiletonistul Quis. Alexandrescu traduse, de asemenea din italienește, pe *Pamela fanciulla* a lui Goldoni, pentru beneficiul d-rei Teodorescu; însă nu știm din care cauză capul-

d'operă al comicului venețian nu s-a dat pe scenă. Nu cumva pentru că în *Pamela* n-are nici un rol ceva mai însemnat artista noastră dramatică d-na Matilda Pascaly ? Nu cumva pentru că în *Pamela* nu putea străluci femeiește decît d-șoara Teodorescu ? Nu cumva pentru că d-l Pascaly e *regesoarele* teatrului ? Nu cumva pentru că pe toate afișele numele d-lui ș-al d-nei Pascaly se scriu *ni-tam-ni-sam* cu litere mari, pe cînd poreclele celorlalți actori, începînd de la directorul teatrului d-l Bălănescu și pînă la d-nii Popovici-Marcovanu-Companie, abia se zăresc ? Nu cumva pentru că d-șoara Teodorescu e domnișoară, vreau să zic pentru că d-ei n-are bărbat ? Nu cumva pentru că... cine mai poate afla ! publicul presupune de toate ! Mult ne-am mîhni de ar fi „cumva“ adevărat vreunul din aceste „nu-cum-va“ !

Afară de d-l Pascaly ș-afară de coriști, două poluri opuse ale scenei noastre, trupa eșeană romînă se compune din următorii membri :

Bărbătești

D-l Bălănescu,
— Lupescu,
— Galino,
— Gheorghiu.

Femeiești

D-le Matilda Pascaly,
— Merișeasca,
— Lupeasca,
— Teodoreasca.

Fiecare din acești membri de ambe sexele are bunătățile și neajunsurile sale ; precum : 1, d-l Bălănescu e de minune în *jocuri comice naive* ; dar vai ! d-lui niciodată nu-și învață rolul, ceea ce-l cam încurcă de multe ori ; și, pe deasupra, are tristul obicei de a se uita neconținut la loje și la parter, numărînd, pe semne, ca director al teatrului, locurile ocupate și cele deșerte. 2, d-l Lupescu e neimitabil în *roluri comice bufone* ; dar citeodată e bufon peste măsură, precum a fost, de pildă, în *Coana Chirița*, cînd se uita sub coada fracului unui Neamț și descoperirile sale le arăta și publicului ! 3, d-l Galino e foarte bun în *roluri de intrigant nobil*, de *confidente*, de *doftor dramatic* ; dar pronunția d-sale nu e romînească : cam „pute“ pentru „poate“. 4, d-l Gheorghiu are un glas de zimbru ; d-lui e de suferit în rolul lui *Ghifui* în *Doi morți vii*, de *cartofor muntean* în *Cucoana Chirița*... dar nu poate cînta, nu vorbește cu o intonare naturală, și face rea întrebuintare de tufoasele sale sprincene, mișcîndu-le ne-nctat în jos și-n sus, încît îți vine a-i dori o *călătorie sprincenată* de pe scenă. 5, d-na Pascaly e sublimă în roluri de *une femme de trente ans* ; dar n-ar trebui s-o împingă dorul de a juca pe domnișoare, ș-așoi ar fi bine ca d-ei să vorbească ceva mai repezător, iar nu : „duu-cee-saa...“ 6, d-na Merișeasca e unică în *Cucoana Chirița*, în *Doi morți*, în *Ramurea* ; dar nu e nici de cum la locul său în roluri dramatice de *mume suferinde* : suferința n-are în veci volumul d-nei Merișescu. 7, d-na Lupeasca e minunată în roluri de *drăguță* ; și pentru aceste roluri, nu-i lipsește nemica. 8, d-șoara Teodorescu e „prea gingașă“, după cum s-a rostit foiletonistul *Quis*, în cunoștința cauzei ; d-ei e mai patetică decît d-na Pascaly ; d-ei simte cu foc, cu durere, cu entuziasm... dar vorbind, deschide gura afară din cale, încît privitorii gîdesc, că d-ei cască. Ar trebui să pomenim aici și pe copilul Anestin, care, în rolurile sale mici, a știut să cîștige nu o dată, cam prin obrăznicie, aplauzele publicului.

A propos de scenă, cată să anunțăm că producerea dramatică a d-lui Alesandri, acea despre care atîta s-a vorbit și aici și la București, *Sgircitul risipitor*, apăru, în fine, la lumină cu sfîrșitul lui februar, ca un precursor al „Zilelor Babei“ ; și nu degeaba ! căci în adevăr, marele poet zugrăvește în drama sa nestatornicia socială a Romînilor moderni, ce se poate asemăna numai doară cu nestatornicia fizică a țării noastre. În politică, în literatură, în familie, oriunde ni-am întoarce privirile înjurul nostru, ne întîmpină „Zilele Babei“ ; cald și rece, uscat și umed, liniștit și furtunos,

frumos și urit, toate la un loc, un haos de contraziceri, o lipsă absolută de *caracter* ! Se zice, că scrierea d-lui Alesandri a dispăcut *spiritelor liberali* ; tot cu așa temei noi am încredința, că ea n-ar putea să placă *spiritelor retrograde* ; ce-i dreptul, *Sgîrcitul risipitor* nu e nici liberal, nici retrograd ; el este ca „Zilele Babei” și ca societatea noastră : fără principii. Arătați-mi pe acei ce-i numiți „strigoii” : în haine, în limbă, în obicei, ei sînt ca toți Românii de la mic pîn-la mare. Care e deosebirea lor ? D-voastră răspundeți, că ei țin la *proprietate*, că ei resping *ecaretatea*, că ei nu se unesc cu *fraternitatea* ... O, Doamne ! dar unde e acel „liberal”, care să nu țină și el la *proprietatea sa telle-quelle* ? care să nu-și bată slugile, sau să nu gîndească în gîndul său : „frate, frate ; dar brînză-i cu bani” ? Așa numiții *retrograzi* și *liberali* nu pot forma la noi două tabere, ci sau numai una, sau mii de mii. Ei formează numai o tabără, pentru că steagul lor comun e „egoismul” ; ei formează mii de mii de tabere, pentru că *egoismul* e lucrul cel mai individual în lume. De aceea vedem la noi, că, de-ndată ce „interesul poartă fesul” apropie pe un *retrograd* de un liberal și vice-versa, *retrogradul* nu se mai îngrijește de ceilalți ai săi, nici *liberalele* nu-și mai bate capul cu amicii săi politici ; ci ei doi se-mbrățișează ca frați-gemeni, și-și dreg trebușoarele în armonie, pîn-la a doa-zi, sau și mai curînd, cînd „Baba” schimbă jocul. Iată starea socială, descrisă în drama d-lui Alesandri ; descrisă cum descrie numai d-l Alesandri ; adică descrisă măiestrește !

(Aici Hașdeu face rezumatul piesei.)

Acesta e scheletul dramei d-lui Alesandri. Ni este cu neputință a reproduce, ba chiar numai a analiza aice toate frumusețile de detal ale acestei însemnate produceri. Cît de nimerit sunt caracterizați quasi-publiciștii noștri în persoanele lui Clevetici și Tribunescu ; cît de viu sunt zugrăvite bătrînele noastre aristocrate în *Contesa*, mai cu seamă în scena de-ntre ea și *Ischiuzarliu* ; cît de fin e tabloul în care Rufinescu îndeamnă pe femeia sa a *face amor* cu Antohi și în care Antohi se prinde în lațul *Rufineascăi*. Puțin naturali, se-nțelege pentru țara noastră, sunt numai personajurile lui Martin, al doftorului și-al lui Sandu ; ele-s prea nobile în mijlocul coruptei noastre societăți ! O slugă credincioasă, un medic devotat, un amic sincer... sunt la noi ca umbra pierdută a lui Peter Schlemil, pe care ar trebui s-o căutăm în pustii-tățile Tibetului ! Astfel, în loc de a învinovăți pe d-l Alesandri de a pinge starea noastră socială cu culori prea negre (precum făcea an-terț „Ateneul Român” al lui V. Alesandrescu, â propos de *Clevetici*, *Demagogul* și *Rusaliile în satul lui Cremene*), noi l-am acuza mai de grab de a fi încă prea blind pentru „greșelile” noastre.

Studiînd *Repertoriul Dramatic* al d-lui Alesandri, cu mîhnire am însemnat aproape în toate piesele d-sale o mare eroare artistică, care se pare a fi devenit pentru d-lui ca o a doua natură : patima de a scrie nu curat romînește, ci în zece limbi. În *Iorgu de la Sadagura* auziți pe Chiufaloglu :

„Ma psichi mu, Zoiță, nu m'ai înșelato...” ;

pe Ițic :

„Gewalt ! nu lesați...” ;

conversațiunea între Neamțul și Gahița :

„Neamțul : Liebe Gachitzchen ! du bist mein Leben !

„Gahița : Pour toujours !”

În *Creditori* apar unul după altul, de-ntii un croitor francez :

„Comment ? para ? ... O ! oui ; vrem para...” ;

un ciubotar neamț :

„Saperment ! das ist gut...” ;

un tutungiu armean :

„Sarut muna la dumneata...” ;

un cofetar grec :

„Polla cala...” ;

un drojcar lipovean :

„Coconaș, platește la mine *âva galbine pe drojca...*“

În Iașii în *Carnaval*, în *Rămășagul*, în *Piatra din casă*, în *Doi morți*, în *Chir Zuliardi* etc. aceeași babilonie, fie-ni iertat cuvintul, care nu e nici de cum comică, căci, de s-ar cuprinde comismul în atita, apoi ori-și-cine ar putea deveni Molière sau Goldoni à *coup de dictionnaire* ; care e și mai puțin caracteristică, căci caracterele sunt, firește, ceea ce nu-i oscur; și care e bună numai doară ca limbă cartagineză în *Poenulus* lui Plaut, pentru a prezinta o materie de discuție erudiților de peste două mii de ani ! Nici *Sgîrcitul risipitor* n-a scăpat, din nenorocire, de această maculă. Maiorul, socrul lui Polidor, vorbește rusește și încă vorbește într-o rusească ce n-ar putea s-o înțeleagă un Rus, iar cu atit mai virtos un Român :

„A ! *zdrasti, brateț... zdarov ?...*“